

<https://doi.org/10.15407/fd2024.02.038>
УДК 1(430)(091) «17/18»

Володимир ПОПОВ,

доктор філософських наук,
професор, кафедра теорії, історії держави і права та філософії права, Доне-
цький національний університет імені Василя Стуса,
21021, Вінниця, вул. 600-річчя, 21
popovmak@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3097-7974>

ЧИ БУВ КАНТ НАЇВНИМ ПАЦИФІСТОМ? (ФІЛОСОФСЬКІ МІРКУВАННЯ ТА ТЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

У статті розглянуто погляди І. Канта щодо проблеми війни і миру та можливості досягнення «perpetual peace» на підставі памфлету «До вічного миру» та деяких інших пізніх творів мислителя. Зокрема, приділено увагу історичному тлу появи цього твору як певного завершення моральної філософії та філософії права у контексті розроблення власного проєкту «вічного миру» з урахуванням розв'язання конкретних проблем зовнішньої політики кінця XVIII сторіччя. Розглянуто також своєрідну Кантову «формулу миру», яка претендує на загальну значущість. Її викладено у прелімінарих та, особливо, в дефінітивних статтях уявного договору. Автор стверджує, що її основу становлять три головні принципи: республіканізм, федералізм та

Цитування: Попов, В. (2024). Чи був Кант наївним пацифістом? (філософські міркування на тлі російсько-української війни). *Філософська думка*, 2, 38—55. <https://doi.org/10.15407/fd2024.02.038>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

наявність космополітичного громадянства, обмежуваного гостинністю. Ці принципи доповнюють так звані «гарантії» «вічного миру»: прогрес права та дух міжнародної торгівлі. У статті аналізовано апологетичні та критичні відгуки на памфлет Канта й подальші її інтерпретації в європейській філософії та політичній думці. Особливу увагу приділено тлумаченню твору як «пацифістського маніфесту». На цій підставі деякі мислителі стверджували, що Кант був одним з фундаторів світського пацифізму. У статті обґрунтовано спростовується така позиція з огляду на її анахронічність та невідповідність поглядам самого Канта, який розглядав «вічний мир» лише як вищий нормативний ідеал зовнішньої політики. Автор вказує на вплив кантівських ідей на формування сучасної філософії міжнародних відносин, зокрема теорії демократичного миру (DPT). Вказано також, що три головні принципи кантівської формули «вічного миру» знайшли своє втілення в постулатах саме цієї теорії. Разом з тим відзначено, що практика реалізації DPT у зовнішній політиці США не завжди мала позитивні наслідки. У зв'язку з цим розглянуто проблему застосування цієї теорії до аналізу причин та перебігу російсько-української війни. Наведено різні позиції з цього приводу, але на підставі останніх публікацій та реального перебігу подій автор доходить висновку, що сучасна, «войовнича» версія DPT може стати у пригоді для досягнення нашої перемоги та справедливого, чесного й гідного миру.

Ключові слова: Кант, проєкт вічного миру, війна, республіканізм, федералізм, космополітичне громадянство, гостинність, дух торгівлі, пацифізм, теорія демократичного миру, російсько-українська війна.

Зухвала повномасштабна російська агресія 24 лютого 2022 року викликала не тільки біль та страждання нашого народу, але й певний культурний шок у західному інтелектуальному середовищі. Вже 2 квітня того ж року в «Neue Zürcher Zeitung» з'явилася стаття «Krieg in der Ukraine: Der Traum vom ewigen Frieden ist geplatzt» (Війна в Україні: мрія про вічний мир луснула) (Höffe, 2022). Вона явно відсилала до відповідної праці Імануеля Канта й містила виклад міркувань про ілюзорність мрій про мирне співіснування європейських держав після 1945 року. Згодом в західному (особливо німецькомовному) політико-філософському дискурсі памфлет «До вічного миру» неодноразово був задіяний у різних ракурсах та інтерпретаціях. У більшості випадків на його підставі Кант визначається як зразок європейського просвітницького пацифізму.

Водночас «філософуючий» молодий чиновник країни-агресора губернатор Калінінградської області А. Аліханов висловив провокаційну думку про те, що «Кант... має майже прямий стосунок до того глобального хаосу... з яким ми зараз стикаємося. Понад те, він має прямий стосунок до військового конфлікту в Україні» (див.: Скаврон, 2024). Несприйняття та підсвідома ворожість до кантівського вчення та його особистості є досить традиційною для російської філософської думки, навіть емігрантської (згадаємо знаменитий памфлет В. Ерна «Від Канта до Крупа», а також зухвалу заяву А. Ренд про те, що Кант був «найбільш лихою людиною (the most evil man) в історії людства» (Rand, 1961: p. 140).

Утім, і в західній філософії та гуманітаристиці після того, як майже 220 років Великий Кьонігсбержець пішов у позасвіти (тож «притягнути його до відповідальності» неможливо, як вважав персонаж відомого роману), навколо його

спадщини загалом і навколо його поглядів на війну та мир зокрема, не вщухають суперечки. Як пише один з найвідоміших сучасних німецьких кантознавців Отфрід Гьофе, «питання про те, чи був найвпливовіший мислитель Просвітництва наївним утопістом миру, видається не вартим дискусії, хоча з огляду на війну в Україні це — актуальна тема» (Гьофе, 2022а: с. 111).

Тому, можна вважати ніяк не зайвим нове звернення до памфлету «Zum ewigen Frieden» нашого ювіляра, який не втрачає своєї запитуваності й на третьому році війни, та розглянути з цих позицій питання про специфіку поглядів Канта щодо війни та миру. Іншими словами: чи можемо ми вважати Канта наївним пацифістом, чи зберігають його погляди щодо війни та миру актуальність чи безнадійно застаріли?

Історичне тло Кантового памфлету

Праця Канта «До вічного миру» є одним із найпопулярніших творів мислителя. Написаний у доволі вільному, навіть дещо іронічному стилі (іноді навіть здається, що Кант створює пародію на дипломатично-канцелярську документацію), цей памфлет мав величезний вплив на сучасників і вважається певним завершенням кантівської моральної філософії та філософії права. Водночас цю працю можна розглядати у контексті як критики просвітницького проекту «perpetual peace», так і розв'язання проблем конкретних зовнішньополітичних реалій кінця XVIII століття.

Останніми достатньо цікавими розвідками щодо бекграунду кантівського памфлету є роботи німецького історика філософії та права Йоахима Краузе (Krause, 2013) і вітчизняного філософа Михайла Мінакова (Мінаков, 2019).

Але, якщо Краузе обмежується загальною згадкою про просвітницький проект «perpetual peace», пов'язуючи його лише з ідеями Монтеск'є, Русо, Вольтера та абата Сен-П'єра, то Мінаков розглядає історико-філософське тло «Zum ewigen Frieden» у більш давньому та ширшому контексті. Для Краузе кантівський твір є лише спробою синтезу сен-п'єрівського «вічного миру» як союзу (конфедерації) християнських держав та ідеї Монтеск'є про можливість припинення війн між державами республіканського устрою (здебільшого дрібними містами-державами) (Krause, 2013).

Мінаков же вдається до більш давнього та глибинного контексту. Він намагається простежити зародження проекту «perpetual peace» в ренесансному пацифізмі Еразма Роттердамського та Федерата Зебастіана Франка, які розвивали його всупереч ідеям послідовників Августина Аврелія, що стало основою для дискусії «католиків і просвітників XVI—XVII сторіч». Позиція католиків чомусь вдається йому «мілітаристською» (такою, що ґрунтується на концепції «справедливої війни»), а просвітницька — пацифістською. Не зовсім зрозумілою є ця дихотомія у світлі католицько-протестантського протистояння в Європі XVI—XVII сторіч (апофеозом якого стала Тридцятирічна війна), а також явно мілітаристських інтенцій діяльності прусського короля-просвітника Фридриха II. Український до-

слідник, намагаючись зробити список мислителів, які міркували про можливість вічного миру, більш повним, ніж у Краузе, наводить список з 12 «номінацій» від Джамбатисти Віко до Фридриха Ліста. Втім, до цього списку потрапляють як попередники Канта, так і його послідовники та критики (Мінаков, 2019).

Крім Мінакова ідею встановлення ідейних джерел «perpetual peace» інші дослідники (Денисенко, 2022) також намагаються відшукати в трактатах мислителів пізнього середньовіччя та Ренесансу (серед них — чеський король Їржі Подебрадський, гуманіст Еразм Ротердамський, чеський педагог Ян Амос Коменський, французький політичний публіцист Емерик Крюсе, нідерландський теоретик міжнародного права Гуго Гроцій тощо). Український філософ Сергій Дацюк стверджує, що «автором ідеї Вічного миру вважається герцог Максиміліан де Бетюн Сюлі (1560—1641), голова французького уряду за Генріха IV» (Дацюк, 2018). Проте міркування Сюлі не тільки не були першими серед подібних пропозицій (йому передували ідеї Емерика Крюсе), але й узагалі не мали на меті встановлення загального миру в усьому світі. Це був проект військово-політичного союзу західноєвропейських держав на чолі з абсолютистською Францією, спрямований насамперед проти турецької експансії в Європі. Саме загроза цієї експансії сприяла появі таких численних проектів, серед яких ми знаходимо й «Напучення польському королю Сигізмунду Августу» україно-польського мислителя Станіслава Оріховського-Роксолана.

Справжнім творцем першої, утім, доволі недосконалої моделі «perpetual peace» можна вважати французького політичного мислителя Шарля-Ірене Кастеля, абата Сен-П'єра, автора декількох варіантів «Проекту вічного миру» (Projet de paix perpétuelle, 1713). Хоча в його творах йшлося також про єдність європейських держав, які мають схожі моральні принципи, звичаї та закони, а також спільну релігію — християнство, він ставить за мету розробити механізм запобігання будь-яким війнам між ними. Цей механізм базується на створенні Європейського союзу незалежних та автономних держав, єдиного загальноєвропейського судового арбітражу та єдиної системи міжнародного (хоча б у межах Європи) права. Пруський король Фридрих Великий писав Вольтеру про цей проект таке: «Абат де Сен-П'єр надіслав мені чудовий твір про те, як відновити мир у Європі. Справа дуже корисна. Єдине, чого йому не вистачає для успіху, — це згода всієї Європи та кількох інших подібних дрібних деталей» (Dosenrode, 1998: p. 10).

Незважаючи на утопічність проекту Сен-П'єра, він набув певної популярності у просвітницьких середовищах. Особливої популярності надав йому Жан-Жак Русо, який до того ж став спадкоємцем його рукописів. У 1761 році він перевидає трактат у скороченому вигляді та зі своїми зауваженнями, а наприкінці життя пише критичну працю «Судження щодо вічного миру» (Jugement sur la paix perpétuelle, 1782), опубліковану вже після його смерті.

Русо, з притаманною йому іронією та дещо зухвалою критичністю, оцінює трактат абата одночасно як ґрунтовний та розумний і як абсурдний та марний. На його погляд, має бути певний збіг обставин та лукаве політичне мистецтво

(притаманне більше вищезгаданим Сюлі та Генриху IV, які заслуговують більш позитивної оцінки, ніж «придворний пацифіст» Сен-П'єр), щоб ідея «perpetual peace» змогла бути втіленою в життя.

Жан-Жак Русо був улюбленим мислителем Імануеля Канта. Філософ навіть одного разу так захопився читанням його «Еміля», що пропустив свою знамениту прогулянку «філософською стежкою», і єдиною прикрасою аскетичної спальні філософа був портрет знаменитого француза. Однак навряд чи можна стверджувати, що публікація трактату Русо надихнула нашого ювіляра на написання «Zum ewigen Frieden».

Утім, і поточна політична ситуація вельми актуалізувала його задум. Трактат «До вічного миру» був не тільки переосмисленням просвітницької ідеї «perpetual peace», але й безпосередньою реакцією (та певною пародією) на Базельський мирний договір. Цей договір, до того ж сепаратний, був вимушеним кроком короля Фридриха-Вільгельма II, який надавав йому час для накопичення сил та дав змогу взяти участь у Третньому поділі Речі Посполитої. Базельський мир у чомусь нагадує Мінські домовленості, які ніхто не збирався виконувати в повному обсязі. Кант відчував тимчасовий характер мирних домовленостей, збереження ворожості між Пруссією та Францією і намагався створити універсальні принципи досягнення миру між державами. Однак при цьому великий філософ розумів, що за наявного стану справ досягнення не тільки загального «вічного миру», але й суто миру в Європі є безнадійною справою. І справді, Базельський мир тривав 10 років і припинився разом зі створенням Четвертої коаліції (1806), поразкою та окупацією значної частини Пруссії (включно з Берліном). Щоправда, душа Канта вже на той час перебувала в інших світах (помер 1804 року).

Формула «вічного миру» І. Канта

Кантова формула миру, викладена у «Zum ewigen Frieden», складається з двох «підформул»: 6 прелімінарних (Präliminarartikel) статей та 3 дефінітивних (Definitivartikel), 2 доповнень (Zusatz) та 2 додатків (Anhang).

Перша підформула, яка складається з прелімінарних вимог стосується:

- 1) відсутності таємного бажання «зарезервувати (Vorbehalt)» приводи для майбутньої війни;
- 2) заборони на придбання однієї держави іншою шляхом успадкування, обміну, купівлі чи дарування (Erbung, Tausch, Kauf oder Schenkung);
- 3) скасування в майбутньому постійних армій (miles perpetuus);
- 4) відмови від фінансового тиску у зв'язку із зовнішніми боргами;
- 5) неприпустимості втручання у справи іншої держави (її конституцію — die Verfassung та уряд — Regierung).
- 6) заборони застосування недозволених засобів війни: використання вбивць (percussores), отруйників (venefici), зриву капітуляції, підбурювання до державної зради (perduellio) у державі, в якій триває війна, тощо (Kant, 1923: SS. 343—347).

Розглянуті преліминарні статті вічного миру встановлюють всі необхідні умови, за яких він був би можливим. У Канта ці умови викладені у вигляді окремих і не пов'язаних одна з одною статей. Але насправді тут є система, яка вичерпує найголовніші умови. Завданням преліминарних статей Кантової формули є усунення всіх сприятливих для війни та несприятливих для миру відносин у житті народів. Зрозуміло, що деякі з цих умов виглядали в той час, а деякі й донині є достатньо утопічними та умоглядними (наприклад, скасування постійних армій або застосування «неморальних» засобів ведення війни). Цю утопічність, мабуть, усвідомлював і сам Кант, наголошуючи, що «стан миру між людьми, які живуть поруч, — це не є природний стан (*status naturalis*), а таким є радше стан війни...» (див.: Кант, 1923).

Дефінітивні статті (друга «підформула») формули вічного миру вказують на достатні умови, що вможливають вічний мир народів. Здійснення цих умов значною мірою має передувати самій угоді всіх держав щодо преліминарних статей. Вони виглядають таким чином:

1. Цивільна конституція в кожній державі має бути республіканською (*Die bürgerliche Verfassung in jedem Staate soll republikanisch sein*).

2. Міжнародне право має базуватися на федералізмі вільних держав (*Das Völkerrecht soll auf einen Föderalismus freier Staaten gegründet sein*).

3. Право космополітичного громадянства має бути обмежене умовами загальної гостинності (*Das Weltbürgerrecht soll auf Bedingungen der allgemeinen Hospitalität eingeschränkt sein*) (Кант, 1923: SS. 349—359).

Дефінітивні статті власне встановлюють три складові кантівської формули вічного миру: республіканізм (*Republikanism*), федералізм (*Föderalismus*) та необхідність дотримання прав людини (за умов глобального розвитку міжнародних комунікацій та торгівлі) — гостинність (*Hospitalität*), яка «обмежує» космополітичне громадянство. Особливу увагу сучасні дослідники приділяють кантівському «республіканізму». Його нерідко ототожнюють із сучасною представницькою ліберальною демократією. Але Кант, який все своє життя прожив у рамках абсолютистської (хоча й «просвіченої») монархії свідомо протиставляв свій «республіканізм» як «деспотії», так і «демократії».

Кантівський республіканізм не був протилежністю монархізму, він є лише вимогою чіткого поділу влади на три незалежні гілки: законодавчу, виконавчу і судову. Він протиставляється не монархії, а деспотизму (*der Despotism*). Кант поділяє держави за формами панування (*forma imperii*) на самодержавство, аристократію та демократію (*Autokratie, Aristokratie und Demokratie*) та за формами правління (*forma regiminis*) — республіка та деспотія. Виходячи з такого логічного поділу, він розглядає демократію як деспотію у «справжньому розумінні цього слова», «деспотизм народу», якому належить і виконавча влада, що суперечить праву незгодних і принципу свободи взагалі.

Лише «республіка» як форма правління надає законодавчій владі, яку обирає народ (при цьому Кант не був прихильником загального виборчого права), повноваження оголошувати війну з урахуванням усіх її наслідків.

Прочитуємо самого Канта: «Якщо (як не може бути інакше в цій конституції) голосування громадян вимагається для того, щоб вирішити, «має бути війна чи ні», тоді немає нічого більш природного, ніж те, що вони будуть дуже обережними, розпочинаючи таку невдячну справу, самостійно беручи на себе всі лиха війни: воювати самі; оплачувати витрати на війну коштом власного майна; тяжко відновлювати спустошення, що залишає після себе війна...» (Kant, 1923: S. 351).

На противагу цьому, в нереспубліканських формах правління, де виконавча влада наділена повноваженнями оголошувати війну, спокуса буде набагато більшою, ніж у республіканських урядах. Справді, «це найпростіше, на що можна наважитися, адже війна не вимагає від державця... ані найменшої жертви у вигляді відмови від насолод від застілля, полювання, замських маєтків, придворних урочистостей і т. ін. Тому він може вдатися до війни як до розваги з найтривіальніших причин і з цілковитою байдужістю передати турботу його виправдання, якої вимагає дотримання пристойності, дипломатичному корпусу, який завжди готовий його надати» (Ididem).

Кантівський федералізм, на якому зроблено наголос у другій «дефінітивній» статті, також мав досить своєрідний характер. Це в жодному разі не єдина держава (такими на той час були Швейцарська конфедерація чи новостворені США), це не всесвітня держава, що об'єднує «республіканські» утворення, це радше Ліга незалежних держав, пов'язаних між собою договорами про мирне співіснування. Це Союз, який можна назвати союзом миру (*foedus pacificum*). Кант вдається до широких аналогій між державами та індивідами, для яких природним є стан війни. Але як войовничі індивіди, долаючи свої агресивні пристрасті, об'єднуються у громадянське суспільство, що утворює правову державу, так і держави здатні утворити «федерацію миру» (Kant, 1923: S. 356).

Ця федерація не нав'язує внутрішній устрій окремим державам і не втручається в їхні внутрішні справи, однак вимагає від них дотримання миру. Кант був противником створення всесвітньої держави, вважав її небезпечною для справи свободи та миру. Якби й було створено велетенську світову державу, вона, на думку мислителя, неодмінно тяжила б до деспотизму. З іншого боку, чим більшою буде територія такої держави, тим менше деспотична влада буде спроможна її контролювати. Бездушний деспотизм неминуче перетворюється на анархію. Але як перше, так і друге суперечить поняттю права. Ліга держав, на відміну від всесвітньої держави, мусить бути не суверенною владою (як це властиво громадянській державі), а таким союзом, який кожної миті може бути розірваний будь-ким з його членів.

Ідеї федералізму Канта, як відомо, стали в майбутньому засадами утвореної після Першої світової війни Ліги Націй, а після Другої світової війни — Організації Об'єднаних Націй. Зрозуміло, що існування їх не є гарантованим запобіжником від безперервних війн, проте «формула миру» Канта, яка передбачає створення союзу вільних і суверенних держав, стала основою їх співіснування на засадах міжнародного права. Але механізму примусу до виконання його норм поки що не розроблено, як ми бачимо із сьогоденного перебігу російсько-української війни.

Третя дефінітивна стаття договору про вічний мир для сучасного дослідника виглядає достатньо дивною та недоречною. Але якщо ми розглянемо її в контексті геополітичних реалій кінця XVIII сторіччя, то вона логічно завершує триєдину кантівську формулу «вічного миру». Саме в цей час європейська колонізація майже охоплює всю земну кулю. Винятком залишаються давні цивілізації Сходу та внутрішні регіони Африки. Кант робить наголос на можливості «космополітичного громадянства», яке має поєднуватися із загальною гостинністю (*Hospitalität*). Цікаво, що при цьому мислитель засуджує колоніальну практику європейців, які «під приводом суто торгових цілей ввели війська, і потім почалися придушення тубільців, підбурювання різних держав до війн...» (Kant, 1923: SS. 358—359). Кант із розумінням ставиться до ізоляціоністської політики тодішніх Китаю та Японії, які «вчинили мудро, дозволивши їм (тобто європейцям — *B. P.*) лише доступ до деяких портів, а не у внутрішні райони країни». Втім, він наполягає, що «право на земну поверхню... належить усьому людству», й тому «загальна гостинність» має бути необхідним доповненням до «неписаного кодексу» як державного, так і міжнародного права, до публічних прав людини. Однак погляди Канта щодо колоніалізму були доволі неоднозначними й зазнали певної еволюції впродовж його життя, про що можна докладно ознайомитися в сучасній монографії Кетрин Флікшу та Лії Іпі (Flikschuh, 2014).

Свій есей Кант наділяє двома доповненнями (*Zusatz*). Перше з них стосується «гарантій вічного миру». При цьому вищою гарантією тут є «велика художниця Природа (*Natura daedala rerum*)», «виявляючи очевидну доцільність у механічному процесі та здійснюючи згоду людей ... навіть проти їхньої волі» (Kant, 1923: S. 360). Ця *Natura daedala rerum* є своєрідною просвітницькою аналогією Божественного провидіння. Хоча дія цього провидіння у світі доволі дивна.

Кант, незважаючи на свою декларовану причетність до філософії Просвітництва, не поділяв уявлення більшості просвітників (наприклад, Русо) про первісних людей як добрих і миролюбних дикунів. Ба більше, він не був наївним пацифістом і вважав, що причини конфліктів і війн закладені в самій природі людини: «Для самої ж війни не потрібно особливих спонукальних підстав: вона властива, мабуть, людській природі та вважається навіть чимось шляхетним...» (Kant, 1923: S. 365). Але, незважаючи на честолюбство, яке є проявом схильності людини до зла, *Vorsehung der Natur* (провидіння природи) врешті-решт спонукає людство до мирного співіснування. Це провидіння діє через мораль, право й, нарешті, *Handelsgeist* (дух торгівлі), який долає примарно «шляхетний» дух війни. «Дух торгівлі, який рано чи пізно опановує кожен народ, — пише Кант, — ось що не може існувати поряд з війною. Оскільки з усіх сил (засобів), підпорядкованих державній владі, сила грошей є, мабуть, найбільш надійною...» (Kant, 1923: S. 368). Економічна взаємопов'язаність (гарантована гостинність та дотримання *jus cosmopolitanum*) поряд з республіканізмом та федералізмом, як вказано вище, є одним з «трьох стовпів» кантівської концепції «вічного миру».

Друге доповнення є «таємною статтею» договору, яка наголошує, що «максими філософів про умови можливості загального миру мають бути враховані

державами, які озброїлися для війни» (Ibidem). Кант наполягає на праві філософії бути вищою радницею для дійових політиків (порада до якої повинні дослухатися сучасні (особливо вітчизняні) можновладці). І нарешті, у двох додатках (Anhang) Кант міркує про розбіжності між мораллю й політикою та їхню узгодженість з погляду трансцендентального поняття публічного права.

Свій есей Кант завершує на досить оптимістичній ноті: «...вічний мир, про який досі сповіщали мирні договори (що закріплювали лише стан перемир'я), є не порожньою ідеєю, а завданням, виконання якого досягається поступово і ... безперервно наближається до здійснення» (Kant, 1923: S. 386). Чи писав це він з певною часткою сумніву та іронії, а чи насправді сподівався на здійснення свого проєкту — залишається здогадуватися його дослідникам.

Кант і пацифізм

Кантівські міркування щодо досягнення «вічного миру» зазвичай вважають теоретичним обґрунтуванням філософського пацифізму або ідеалістичного напрямку в теорії міжнародних відносин. Який вплив мав знаменитий есей на сучасників та нащадків, чи можемо ми вважати його ледь не найпершим «пацифістським маніфестом»?

Трактат «Zum ewigen Frieden», виданий в Кенігсберзі в серпні 1795 року, був, мабуть, найбільш своєчасним та популярним серед сучасників твором Канта. З'явилися численні рецензії та відгуки. Серед найбільш відомих — рецензія І. Г. Фіхте (1796), статті Й. Г. Гердера (1797), Й. Їореса (1798) та Ф. Генца (1800). Більшість із них з ентузіазмом сприйняли ідею досягнення «вічного миру», але вказували на неможливість його реального здійснення. Особливе значення має стаття Фридриха фон Генца, романтика-кантіанця та майбутнього радника австрійського політика Метерніха, «Über den Ewigen Frieden». Він піддає гострій критиці засадові постулати Канта щодо республіканізму та федералізму як головних «стовпів» фундаменту «вічного миру», який не може бути здійсненим до досягнення державами досконалого правового устрою. Він писав: «Вічний мир є химерою, однак він лише остільки є такою, оскільки химерою залишається досконалий правовий устрій людського суспільства» (Gentz, 1989: S. 378).

Втім, треба зазначити, що сам Кант розумів утопічність власного проєкту «perpetual peace», про що свідчить невелика вставка до «Metaphysik der Sitten» (1797), в якій філософ досить категорично заявляє: «...вічний мир? (кінцева мета всього міжнародного права) є, зрозуміло, нездійсненна ідея. Але політичні принципи, націлені на те, щоб вступати в такі (міжнародні) зв'язки, які служили б постійному наближенню до стану вічного миру, цілком здійсненні, оскільки таке наближення є завданням, ґрунтованим на обов'язку і, отже, на праві людей та держав» (Kant, 1914: S. 350).

Так, Канта в жодному разі не можна вважати «наївним ідеалістом». Він розумів, що «вічний мир» як морально-нормативний ідеал не може бути здійсненим у повному обсязі на практиці (власне як і категоричний імператив у по-

всякденному житті), але він має залишатися метою розвитку правових відносин між державами.

Проте, незважаючи на таке самокритичне зауваження, ідеї Канта стають об'єктом критики І. Гегеля, К. фон Клаузевіца, марксистів та традиціоналістів. Канта вважають одним із найбільших теоретиків пацифістського руху, до якого, як ітиметься далі, він не мав і не міг мати жодного стосунку.

Пацифізм, як широкий громадський рух за мирне співіснування всіх, (насамперед європейських держав та, в радикальному варіанті, за заборону насильства взагалі, має свої джерела в релігійній нормі ненасильства (яка, щоправда, характерна не для всіх релігійних традицій). Індуїстсько-буддистська ахімса та християнська проповідь блаженства миротворців стали основою для небагатьох зазвичай маргінальних релігійних рухів. Цікаво, що самоназва пацифізму, винайдена французьким юристом Емилем Арно аж у 1901 році, має своє євангельське походження. Сьома заповідь блаженства, проголошена Ісусом Христом в Нагорній проповіді, звучить так: «Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться» (Мт. 5:7), а латиною: «*Beati pacifici* (курс. наш. — *В.П.*), *quoniam filii Dei vocabuntur*». «Миротворцями», тобто «расіфісі», вважали себе представники деяких протестантських громад, які дотримувалися заповіді ненасильства і відмовлялися від будь-якої участі у збройних конфліктах («церкви миру»). Найбільш відомим серед них є англійський квакер, засновник американської колонії Пенсильванії як «притулку для вільнодумних європейців» Вільям Пен. Миротворчий рух довгий час існував саме в такій релігійній формі, а виникнення та існування світського «миротворства» як широкого громадського руху наприкінці XVIII — на початку XIX століть, коли вся Європа була охоплена революційними та наполеонівськими війнами, було неможливим. Тобто навіть хронологічно Кант жодним чином не міг бути пацифістом.

Світський пацифізм (який мав тоді ще назву «друзі миру і свободи») стає своєрідною європейською «модю» лише після Віденського конгресу, коли до нього приєдналися такі відомі особистості, як Віктор Гюго, Луї Блан, а згодом — Бертран Расел та багато інших. Ідеї миротворення намагалися використовувати у власних політичних інтересах і офіційні владні кола, навіть російський цар Микола II перед Першою світовою війною (офіційний пацифізм). У багатьох промовах щирих та вдаваних пацифістів досить частою була апеляція до кантівського «*Zum ewigen Frieden*».

Проте пацифістські рухи не змогли запобігти розгортанню першого, а згодом і другого світових глобальних збройних конфліктів. Філософську спадщину Канта намагаються використати для виправдання своїх поглядів вже не пацифісти, а німецькі філософи, які почали підкреслювати свою «патріотичну позицію», а згодом — навіть нацисти, які вбачали у філософії Канта зразок справжнього арійського мислення (Г. С. Чемберлен). Його концепції «вічного миру» під час Першої світової війни деякі неокантіанці (Г. Коген, П. Наторп) надають достатньо шовіністичної інтерпретації. Так, зокрема Коген вважав, що тодішня війна (1915-го) є для Німеччини лише засобом досягнення кантівського «вічного миру».

Утім, репутація Канта навряд чи може бути заплямована такого роду інтерпретаціями. Німецькі філософи після 1945 року знову повертаються до його спадщини, розглядаючи його миротворчий проект як такий, що набуває в наш час практичної реалізації, з огляду на те, що до міжнародного права увійшли такі ідеї Канта, як заборона таємної дипломатії, вимога республіканської форми правління (ліберальна демократія), «федерація вільних держав» (Євросоюз) і розвиток міжнародної торгівлі (глобалізація економічних зв'язків).

Таким чином, незважаючи на те, що І. Канта ми не можемо вважати пацифістом, а його есей «Zum ewigen Frieden» «пацифістським маніфестом», з часом стає дедалі виразнішою роль Канта у формуванні філософії сучасних міжнародних відносин, яка ґрунтується не лише на букві, але й на душі кантівської філософії.

Ідея «вічного миру» і DPT

Теорія демократичного миру (DPT) наприкінці минулого й на початку нашого сторіччя стала однією з найбільш впливових і обговорюваних сучасних західних концепцій в політології та теорії міжнародних відносин. Понад те, саме ця теорія багато в чому визначала зовнішню політику очільників та урядів більшості західних країн напередодні й після закінчення холодної війни. Головна ідея теорії демократичного миру пов'язана з реалізацією кантівської формули «вічного миру», проте у дещо зміненій версії. У спрощеному вигляді ця ідея зводиться до твердження, що ліберальні демократії миролюбні за своєю природою і не воюють між собою. Найбільш чітко це твердження проголошує один з найвідоміших представників цього напрямку американський мислитель Рудольф Румель: «Демократії не воюють одна з одною» (Rummel, 1981: р. 312). Досить примітно, що цю фразу майже буквально повторив колишній президент США Біл Клінтон: «Democracies don't attack each other (демократії не нападають одна на одну)».

Перше розгорнуте обґрунтування теорії демократичного миру належить американському політологу Майклу Дойлу. У своїй статті «Кант, ліберальна спадщина та міжнародні справи» (Doyle, 1983) він безпосередньо вказує на «республіканізм» як засадничий принцип формули «вічного миру» І. Канта, що слугує джерелом його власної гіпотези про причини миролюбності демократичних режимів. Американський вчений фактично ототожнює кантівську «республіку» як форму правління із сучасною західною ліберальною демократією. Відносно відсутність війн між ліберальними демократіями він пояснює механізмом впливу внутрішнього устрою демократичних суспільств на їхню зовнішню політику і розвитком політичних та економічних союзів між ліберальними державами, їхньою економічною взаємозалежністю в міжнародній торгівлі. При цьому він посилається на «дефінітивні статті» наведені у «Zum ewigen Frieden», а також на «гарантії» «вічного миру». Дойл стверджує, що повне дотримання трьох «стовпів» кантівського проекту є достатньою умовою досягнення миру між ліберальними режимами, які укладають між собою «сепаратний мир» (проте залишають своє право збройного протистояння деспотичним державам) (Doyle, 1983).

Через десять років більш повну версію DPT запропонував співвітчизник До-йла, професор Єльського університету, Брюс Расет, який, на жаль, помер минулого року. В книзі «Розуміння демократичного миру. Принципи для світу після холодної війни» (Russett, 1993) він розглядає дві основні моделі мирного співіснування демократичних держав. У підґрунті першої, «культурно-нормативної» моделі лежить твердження про те, що коло інститутів та осіб, які ухвалюють в демократичному суспільстві державні рішення з питань зовнішньої політики, керується тими самими нормами, цінностями та досвідом культури політичної поведінки, які вкоренилися за умов мирного, компромісного розв'язання конфліктів у сфері внутрішньої політики. Аналогічним чином безкомпромісна культура придушення у внутрішній політиці визначає рішення авторитарних держав і в царині зовнішньої політики. Демократії виходять із припущення, що інші демократичні держави поділяють такі самі принципи, тобто утворюється спільність «сепаратного миру між демократіями». Але щодо авторитарних держав такі очікування у демократій відсутні.

Друга «структурно-інституційна» модель вказує на внутрішньополітичні інституційні обмеження влади, наявність певної системи стримувань і противаг. Для ліберальної демократії важливим чинником є необхідність підтримки можливих рішень з боку населення, а отже, попереднього публічного обговорення їх, особливо якщо це стосується участі у збройному конфлікті. На відміну від авторитарних режимів, це уповільнює або обмежує ухвалення рішень, які стосуються зовнішньої політики. Лідери демократичної держави розуміють, що перед керівниками інших демократій стоять аналогічні структурно-інституційні обмеження. Тому в разі виникнення конфлікту між демократіями у них більше часу для мирного врегулювання і менше побоювань підпасти під раптову агресію.

На завершення Расет висловлює застереження, що демократичний мир може бути порушений появою низки нових демократій, які виникають після холодної війни, де демократія пов'язана з націоналізмом та етноцентризмом (нагадаємо, що книжку написано у розпал конфлікту в колишній Югославії). Незважаючи на ці застереження, вчений стверджує, що демократичні інституції можуть забезпечити «демократичний мир» після розпаду комуністичної системи та закінчення холодної війни (Russett, 1993).

Теорія демократичного миру має широке коло прихильників (як і опонентів, критиків та шалених противників) серед філософів, політологів та теоретиків міжнародних відносин. Поряд із Д. Бабстом, З. Маозом, Дж. О'Нілом, М. Бірбаумом, Ш. Голдфінчем, Дж. Муравчиком до неї фактично схиляється один з найвпливовіших сучасних політичних філософів Френсис Фукуяма.

Утім, деякі засоби застосування DPT в реальній зовнішній політиці викликали критику (особливо намагання США утвердити демократію в Іраку, Афганістані та інших мусульманських країнах). Тому концепція демократичного миру зазнала певного перегляду з боку того ж таки Фукуяма, який вказав на деструктивну роль корупційних чинників у «слабких» демократіях. Однак саме він визначає сутність більшості збройних конфліктів сьогодення як прояв боротьби між демократичним світом та авторитаризмом (Fukuyama, 2022).

Кант, DPT і російсько-українська війна

Саме кризь призму цього підходу ми можемо розглядати політичне, економічне та ідеологічне підґрунтя російської агресії проти України починаючи з 2014 року і аж до сучасних подій. Україну зазвичай розглядають у вітчизняному та західному дискурсах як захисницю західних, демократичних цінностей проти агресивного російського авторитарного архаїзму. Тобто це вкладається у традиційну схему протистояння деспотії та демократії, але засоби пропаганди ворожої нам країни намагаються впровадити у свідомість політиків і пересічних громадян «третього світу», певних представників західного лівого та правого політичного андеграунду ідею, що війна є наслідком втручання США та Заходу в «українську кризу» з метою «насиленницького впровадження західної моделі демократії» на теренах непридатного до цього пострадянського простору. У зв'язку з цим у західній та вітчизняній політології виникла дискусія про те, чи здатна теорія демократичного миру пояснити причини та наслідки російсько-української війни, чи актуальними є головні постулати формули «вічного миру» Канта в сучасній інтерпретації DPT.

Ця дискусія розпочалася до повномасштабного вторгнення, коли російсько-українська війна мала ще локальний та гібридний характер. Американський політолог Пол Д'Аньєрі ще 2017 року намагався відповісти на два пов'язаних між собою питання: «Чи веде до миру поширення демократії? Або чи могло це розпалити війну?», зосереджуючись на вторгненні Росії в Україну у 2014 році. Зокрема він стверджує, що «в 1990-х роках люди на Заході зазвичай вважали, що поширення демократії стане джерелом миру в регіоні, але з 2013 року Росія побачила в демократизації загрозу, з якою варто боротися». Тобто в протилежність концепції DPT лідери росії (як і її союзників: КНР та Ірану) вважають, що демократизація веде не до миру, а до втручання в їхні внутрішні справи. Д'Аньєрі не дає остаточної відповіді на свої риторичні питання, але вважає за необхідне переглянути попередні постулати DPT, зауважуючи, що «в майбутньому доведеться зіткнутися з важким вибором» (D'Anieri, 2017).

Це майбутнє настало невдовзі: 24 лютого 2022 року поставило перед західним істеблїшментом та суспільствами гостру дилему: підтримка України у війні або відмова від її ліберальної демократизації та поступки автократичному режиму. Разом з тим, у багатьох західних та вітчизняних інтелектуалів виник сумнів у ефективності теорії демократичного миру та її основних постулатів, намагання перейти на інші парадигми на кшталт «неореалізму», конструктивізму або концепції «справедливої війни» (остання, втім, не суперечить постулатам DPT).

Так, українська політологиня Ганна Тараненко вважає, що «теорія демократичного миру навряд чи є життєздатною основою для аналізу російсько-української війни». Вона стверджує, що «використанню демократичної теорії миру в постсоціалістичних і пострадянських країнах часто перешкоджають такі фактори, як ідеологічні розбіжності, хибні уявлення про попередні еліти, зародкові традиції розбудови демократичних інституцій, націоналізм і консерватизм». Простежуючи відповідність України та Росії трьом постулатам DPT, що ґрун-

туються на формулі «вічного миру» Канта, вчена вказує на наявність «республіканських інституцій» в обох країнах (немов не помічаючи примарного характеру демократії в росії), тісне економічне співробітництво (до 2014 року) та їхню широку участь в міжнародних організаціях («федералізм»). Втім, відкидаючи можливості застосування ДРТ, Тараненко вважає, що причиною війни, що триває, є статус України як «транзитивної демократії, що прагне до подальшого зміцнення демократичних цінностей», тоді як росія «перетворилася на консолідований авторитарний режим» (Tararenko, 2022).

Цілковито протилежні висновки робить Бан Сенг Тан, американський політолог сінгапурського походження, що працює в індійському університеті Ашоки. У своїй статті з красномовною назвою «Реванш «демократичного миру» (The revenge of 'democratic peace') (Bann, 2024) він наголошує, що «російсько-українська війна надала демократичному миру нове дихання. Сильніша, ніж очікувалося, реакція ліберальних демократій у поєднанні з гіршою, ніж очікувалося, бойовою діяльністю російської армії спонукають нас знову застосувати логіку (теорії) демократичного миру».

Учений посилається на другий постулат кантівської формули «вічного миру» (цитуючи самого Канта) і стверджує, що внаслідок майже повного згуртування західних держав навколо допомоги Україні «може бути сформована ліга ліберальних держав, щоб гарантувати мир між ліберальними державами, і якщо ця ліга, що встановлює зону миру, постійно розширюватиметься, тоді ми, зрештою, матимемо вічний мир». Крім того, він наголошує: «Демократичний мир — це не демократичний пацифізм. Демократії воюють, але не одна проти одної. З погляду діадичного типу режиму, ця війна є змішаною діадою між здебільшого демократичною Україною та здебільшого автократичною Росією. Аргументи, наведені у статті, не вимагають, щоб Україна була зрілою усталеною демократією. Досить того, що Україна є значно демократичнішою за Росію, щоб ми розглядали це як змішану діаду і таким чином застосовували логіку демократичного миру» (Bann, 2024). Вказуючи на певні вади української демократії (бекграунд олігархічно-кланової системи, незавершеність двох антиолігархічних революцій, наявність корупції), він все ж таки наголошує, що «легітимність, якою користується демократична Україна, дала їй перевагу в особовому складі, який автократична Росія намагається створити, зважаючи на більшу кількість населення. Українські війська були високо мотивовані та продемонстрували більшу ініціативу, ніж їхні російські супротивники» (Bann, 2024).

Бан Сенг Тан пропонує нову, «войовничу» версію кантівської концепції «вічного миру» в інтерпретаціях теорії демократичного миру. При цьому він вказує на такі особливості, детермінанти та попередні наслідки двох перших років російсько-української війни:

- поява коаліції держав, незалежної від традиційних міжнародних організацій, спонукає нас переглянути нюанси кантіанської думки;
- крах політики миру через торгівлю США та Європи (особливо Німеччини) з росією спонукає нас переосмислити вплив торговельної взаємозалежності;

- певне знецінення технологічного детермінізму та необхідність звертати увагу на нематеріальні фактори, такі як ініціатива та моральний дух солдатів, який у демократії вищий, ніж в автократії;

- зайвий доказ того, що корупція та фальсифікація преференцій мають велику шкоду для бойових якостей (що продемонстрував воєнний досвід автократичної росії) (Bann, 2024).

Проте російсько-українська війна все ще триває, й, можливо, занадто оптимістичні висновки Бан Сенґ Тана є дещо передчасними. Тим паче, що після провалу літнього наступу 2023 року та певних недолугих кроків української влади є й небезпека поразки. Водночас, автократичний режим ворожої країни зміг консолідуватися, обійти частину міжнародних санкцій та набути хоча б позірної легітимності завдяки президентським виборам та вдалим маніпуляціям свідомістю власного народу. Але в західній масовій свідомості Україна залишається єдиною демократичною країною, яка збройно протистоїть агресивній російській автократії.

Саме ця обставина є причиною підтримки нашої країни у всьому західному світі. Разом із цим, це висуває й суворі вимоги до внутрішньої політики в нашій державі, запобігання як розгортанню авторитарних тенденцій в політиці та економіці, так і монополізації засобів масової інформації. Лише дотримуючись демократичних цінностей, Україна може досягти перемоги у війні з країною, яка стала уособленням сучасного олігархічного авторитаризму. А це буде суттєвим кроком у досягненні кантівського «вічного миру».

Замість висновків

Таким чином, філософська спадщина Канта, якого жодним чином не можна вважати наївним пацифістом, і далі залишається запитуваною й актуальною. Навіть у розуміння природи сучасних воєнних конфліктів ми можемо звертатися до його міркувань, переосмислених в концепції демократичного миру. Кант справді можна вважати «архітектором сучасного світу» (Віталій Терлецький), хоча ця будівля потребує капітального ремонту.

Кант не був пацифістом у сенсі повної відмови від насильства. Він вважав, що оборонні справедливі війни, навіть превентивні, дозволені доти, доки немає світового порядку, який гарантує мир. Він виступав проти війн не суто через завдані страждання та терор, а через несправедливість, яку вони чинять. Для Канта вирішальна відмінність між війнами та стихійними лихами полягала в тому, що під час війн порушуються права людини, такі як право на фізичну цілісність або право на сексуальне самовизначення. Ці основні права людини можуть бути забезпечені лише у стані миру, який він вважав основою будь-якого цивілізованого співіснування. Будьмо сподіватися на те, що такий стан — справедливого, чесного та гідного миру на підставі нашої перемоги настане для України невдовзі.

ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

- Bann Seng Tan. (2024). The revenge of 'democratic peace'. *International Political Science Review*, 45(2), 149—169. Retrieved from: https://www.citedrive.com/en/discovery/the-revenge-of-democratic-peace/#google_vignette
- D'Anieri, P. (interview). (2017). *Democratic Peace — or War? Paul D'Anieri Assesses the Russia-Ukraine Conflict*. HURI, Harvard University. Retrieved from: <https://huri.harvard.edu/news/democratic-peace-or-war-paul-danieri-assesses-russia-ukraine-conflict>
- Datsiuk, S. (2018). Perpetual peace. [In Ukrainian]. *Ukrayinska Pravda*, August 28. Retrieved from: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5b84e9a6d8fb6/> [=Датцюк, С. (2018). Вічний мир. *Українська правда*, 28 серпня.]
- Denysenko, N., Shchurytsia, T. (2022). Actualization of the concept of eternal peace in the context of civilizational development of mankind in the conditions of war. [In Ukrainian]. *Bulletin of the Lviv University. Series: Philos. and Political Scientist. Studies*, 44, 30—40. Retrieved from: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/45_2022/3.pdf [=Денисенко, Н., Щириця, Т. (2022). Актуалізація концепції вічного миру в контексті цивілізаційного розвитку людства за умов війни. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філософ.-політолог. студії, 44, 30—40.]
- Dosenrode, S. (Ed.). (1998). *Danske EUropavisioner*. Århus: Systime.
- Doyle, M. (1983). Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs. Parts 1, 2. *Philosophy and Public Affairs*, 12(3), 205—235; 12(4), 323—353. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/2265298>
- Flikschuh, K., Ypi, L. (2014). *Kant and Colonialism: Historical and Critical Perspectives*. Oxford University Press.
- Fukuyama, F. (2022). Preparing for Defeat. *American purpose*, 10 March. Retrieved from: <https://www.americanpurpose.com/blog/fukuyama/preparing-for-defeat/>
- Gentz, F. von. (1989). Über den ewigen Frieden. In: A. Dietze, W. Dietze (Eds.), *Ewiger Friede? Dokumente einer deutschen Diskussion um 1800* (SS. 377—391). Leipzig, Weimar: Kiepenheimer.
- Höffe, O. (2022). Krieg in der Ukraine: Der Traum vom ewigen Frieden ist geplatzt. Aber das zeigt vielleicht nur, dass wir nicht verstanden haben, was Friede ist. *NZZ*, 4 April. Retrieved from: <https://www.nzz.ch/feuilleton/ukraine-krieg-kants-traum-vom-ewigen-frieden-ist-nicht-geplatzt-ld.1677445?reduced=true>
- Höfe, O. (2022a). Why does peace prevail? [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 3, 111—114. [=Гюфе, О. (2022a). Чому мир все ж превалює? Філософська думка, 3, 111—114.]
- Kant, I. (1914). Metaphysik der Sitten. In: I. Kant, *Gesammelte Schriften*. Herausgegeben von der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften (Bd. VI, SS. 203—493). Berlin: de Gruyter.
- Kant, I. (1923). Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. In: I. Kant, *Gesammelte Schriften*. Herausgegeben von der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften (Bd. VIII, SS. 341—386). Berlin: de Gruyter.
- Krause, J. (2013). Kant und seine Zeit — die Schrift «Zum ewigen Frieden» vor der Hintergrund der Französischen Revolution und der nachfolgenden Kriege. In: *Kant's Project of Perpetual Peace in the Context of Contemporary Politics: Proceedings of International Seminar* (SS. 9—23). IKBFU Press.
- Minakov, M. (2019). Modernity and Peace. Lessons of Kant's Applied Enlightenment. [In Ukrainian]. *Ukraina Moderna*, 26, 99—117. Retrieved from: <http://publications.lnu>

- edu.ua/journals/index.php/uamoderna/article/view/1103 [=Мінаков, М. (2019). Сучасність і мир. Уроки прикладного просвітництва Канта. *Україна модерна*, 26, 99—117.]
- Rand, A. (1961). *For the New Intellectual*. New York: Penguin.
- Rummel, R. J. (1981). *Understanding Conflict and War. Vol. 1: The Dynamic Psychological Field*. New York.
- Russett, B. (1993). *Grasping the Democratic Peace; Principles for a Post-Cold War World*. Princeton: Princeton University Press.
- Skavron, B. (2024). *The Russian governor called the German philosopher Kant the culprit of the war in Ukraine*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://tsn.ua/svit/rosiyskiy-gubernator-nazvav-vinuvatcem-viyni-v-ukrayini-nimeckogo-filosofa-kanta-2511835.html> [=Скаврон, Б. (2024). Російський губернатор назвав винуватцем війни в Україні німецького філософа Канта.]
- Taranenko, A. (2022). Democratic peace theory for Russia-Ukraine war analysis. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 22. Political Sciences and Teaching Methodology of Socio-Political Disciplines*, 32, 63—80. Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/41020>

Одержано / Received 04.06.2024

Volodymyr POPOV,
Doctor of Sciences in Philosophy, Professor,
Department of Theory, History of State and Law and Philosophy of Law,
Vasyl' Stus Donetsk National University,
21, 600-richchia St., Vinnytsia, 21021
popovmak@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3097-7974>

WAS KANT A NAIVE PACIFIST? (PHILOSOPHICAL CONSIDERATIONS AND THE BACKGROUND OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR)

The article is devoted to I. Kant's views on the problem of war and peace and the possibility of achieving «perpetual peace» on the basis of the pamphlet «To Eternal Peace» and some other late works of the thinker. In particular, attention is paid to the historical background of the appearance of the work as a certain completion of moral philosophy and philosophy of law in the context of developing one's own project of «eternal peace» taking into account the solution of specific problems of foreign policy at the end of the 18th century. The article examines a kind of Kantian «formula of peace», which claims universal significance. It is laid out in the preliminary and especially in the definitive articles of the imaginary contract. It is argued that it is based on three main principles: republicanism, federalism and the presence of a cosmopolitan citizenship limited to hospitality. These principles are complemented by the so-called «guarantees» of «perpetual peace»: the progress of law and the spirit of international trade. The article analyzes apologetic and critical responses to Kant's work and its subsequent interpretations in European philosophy and political thought. In particular, special attention is paid to the interpretation of his work as a «pacifist manifesto». Based on this, it was argued that Kant was one of the founders of secular pacifism. The article reasonably refutes such a position on the basis of its anachronism and inconsistency with the views of Kant himself, who considered «eternal peace» only as a higher normative ideal of foreign policy. The influence of Kantian ideas on the formation of modern philosophy of international relations, in particular the theory of democratic peace (DPT), is indicated. It is indicated that the three main principles of Kant's formula of «eternal peace» found their embodiment in the postulates of this theory. At the same time, it is noted that the practice of implementing DPT in US foreign policy has not always had positive consequences. In this regard, the problem of its application to the analysis of the causes and course of the Russian-Ukrainian war is analyzed. There are different positions on this matter, but based on the latest publications and the real course of events. It is concluded that the «militant» version of DPT can be useful for achieving our victory and a just, fair and worthy peace.

Keywords: *Kant, project of eternal peace, war, republicanism, federalism, cosmopolitan citizenship, hospitality, spirit of trade, pacifism, theory of democratic peace, Russian-Ukrainian war.*